נח ב

א. כתב הרמב"ם[1]: „אף על פי שקיים אדם מצות פרי' ורבי'[2] הרי הוא מצווה מדברי סופרים שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח, שכל המוסיף נפש אחת בישראל[3] כאילו בנה עולם".

והקשו ע"ז[4], דהרי בגמ'[5] מפורש שמקורו וטעמו של דין זה הוא מהכתוב[6] „בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך וגו'", וז"ל הגמרא: „ר' יהושע אומר נשא אדם אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו שנאמר בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים". וכן העתיק ופסק הרי"ף[7], והביא כתוב זה. ואמאי[8] השמיט הרמב"ם טעם הגמ' וכתב טעם חדש מדילי' („שכל המוסיף כו'")[8]?

ב. והנה יש מפרשים[9], שמהכתוב יש לדייק שני טעמים: (א) לפי רישא דקרא „כי אינך יודע אי זה יכשר גו'", ה"ז מטעם ספיקא (כפי' רש"י על הכתוב[10] „אם . . בנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך"; (ב) לפי סיפא דקרא „ואם שניהם כאחד טובים" אין זה מטעם ספיקא וחשש, אלא כל אימת שיכול להוסיף בהולדת בנים הרי הוא מצווה ע"ז.

והיינו, דלטעם הא' עיקר החיוב הוא

---

1) הל' אישות פט"ו הט"ז.

2) ראה לקמן סעיף ו ובהערות שם, שעיקר ציווי פו"ר נאמר בפרשתנו.

3) י"ג „מישראל" (ע"ד ל' הרמב"ם שבהערה 22. ועוד) — ראה ילקוט שינויי נוסחאות ברמב"ם הוצאת פרענקל.

4) ראה הגהות הרמ"ך לרמב"ם שם. מעשה רוקח שם.

5) יבמות סב, ב.

6) קהלת• יא, ו.

*) שקיהל חכמות רבות . . וי"א שהי' אומר כל דבריו בהקהל (רש"י ריש קהלת — ולכאורה זהו יותר מ„בקהל". וראה ר"פ ויקהל. ומנ"ל לרש"י זה?).

[מקורו דרש"י הוא בקה"ר בתחלתה „שהיו דבריו נאמרין בהקהל". וראה יל"ש ריש קהלת. ובאבודרהם (בשם אבן הירחי) „כי שלמה בחג אמרו בהקהל כמ"ש במועד שנת השמיטה בחג הסוכות גו' וכתיב ויקהלו אל המלך שלמה בירח האתנים בחג וגו' ואו אמרו בהקהל להוכיח את ישראל".

אבל צ"ע מנ"ל בפשש"מ שהיו דבריו סתם ב„הקהל". ואו דוקא בחה"ס דשנת הקהל. וראה מדרש לקח טוב ר"פ דברים: לפי שהי' קהלת מקהיל קהילות בישראל כו'].

7) יבמות שם.

8) ומובן שאין לבאר שהוא ע"ד שמצינו בכללי הרמב"ם (ראה יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ד) שדרכו לכתוב דבר היותר מתקבל, ובפרט בעניננו שגם בגמ' נלמד מכתוב שהודגש בו טעם, ולכן כ' הרמב"ם מדילי' טעם פשוט יותר — כי טעם הרמב"ם „שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם" לכאורה אינו טעם (מספיק) כלל בהלכה לחייבו במצוה (מד"ס), משא"כ בגמ' שלמדין מכתוב שנאמר בסגנון של הוראה וציווי.

9) העמק שאלה לשאילתות שאילתא קסה אות ג. וראה בארוכה שדי חמד כללים מערכת וא"ו כלל יד.

10) קהלת שם. ועד"ז ברש"י יבמות שם ד"ה אי זה יכשר: איזה זרע יהא הגון וירא שמים ומתקיים. וברשב"ם ב"ב צא, א ד"ה כדרבה: לפי שהי' ירא שמא ימותו בניו כו'. ע"ש. ובקה"ר עה"פ בדברי ר"נ: אינך יודע איזה בנים מתקיימין לך אם של נעוריתך אם של זקנותך אם שניהם כאחד טובים. ובאבות דר"נ פ"ג, ו „אם שניהם יתקיימו בידך".

משום חשש ביטול מצות פו"ר, וא"כ י"ל דנחשב כספיקא דאורייתא דשמא יבטל ממצות פו"ר[11]: אבל לפי הטעם השני שבכתוב „ואם שניהם כאחד טובים", אין כאן משום חשש ביטול מצות פו"ר וספי־קא דאורייתא, אלא הנהגה טובה ומצוה מדברי סופרים, שיהיו לו עוד בנים.

וזהו שכתב הרמב"ם „שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם", שכוונתו להטעם „ואם שניהם כאחד טובים", כי לדעת הרמב"ם עיקר הטעם הוא מסיפא דקרא, וחיובו אינו מטעם חשש ביטול מצות פו"ר דאורייתא, אלא הוי מצוה מדברי סופרים, וכנ"ל.

אמנם לכאורה ביאור זה דחוק הוא מכמה טעמים:

א) דוחק לחלק הפסוק לשני טעמים, כי מפשטות הכתוב משמע דהוי כולא טעמא חדא, וסיפא דקרא הוא המשך הספק דרישא: „אינך יודע אי זה מהם יכשר הזה או זה ואם (או) שניהם כאחד טובים"[12].

ב) את"ל שהטעם הא' שבכתוב („אינך יודע אי זה מהם יכשר") הוי חששא דביטול מ"ע דאורייתא (שמא ימותו בניו הראשונים), אינו מובן:

(א) לפי זה יוצא, שכל אימת שאשתו של אדם (גם אם ילדה לו בן ובת) אינה עוד בת בנים יש עליו חיוב לישא אשה (בת בנים) על אשתו[13] (או לגרשה ולישא אחרת)[14] מחשש שמא ימותו — והרי לא מצינו שבנ"י יחמירו בזה[15] כדי לצאת דעת ר"י (ובפרט שמפורש בגמ'[16] „הלכה כרבי יהושע"[17]).

(ב) ומאידך גיסא, אם הוי ספיקא בלבד — חל חיוב זה ד„לערב אל תנח ידך" דוקא כאשר יש לו רק בן ובת (או שני זכרים לדעת ב"ש), כי אז י"ל דאע"פ שקיים מצות פו"ר, מ"מ חיישינן למיתת אחד מהם ושוב אין בידו מצות פו"ר; אבל כאשר יש לו כמה בנים ובנות אז אין טעם שיחול עליו חיוב זה[18], שהרי למיתה דבי תרי לא חיישינן[19] — ומס־תימת לשון ר"י „היו לו בנים בילדותו" משמע בפשטות שהמדובר הוא לאו דוקא בשני בנים (בן ובת), כ"א גם כאשר היו לו כו"כ בנים.

---

11) בהגהות הרמ"ך שם בהמשך לדברי הגמ' כי לא תדע הזה יכשר: דחייש למיתת הראשונים ונמצא שלא קיים המצוה.

12) להעיר שבקה"ר שם במאמר ר"י אינו מביא סיום הכתוב „אם שניהם כאחד טובים". ולאידך באבות דר"נ הובא זה בלשון ר"י „כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידך אם שניהם כאחד טובים שנאמר בבוקר זרע את זרעך" (וראה ב' הנוסחאות באבות דר"נ). ובב"ר פס"א, ג במאמר ר"י לענין נתינה לעני נקט הטעם שבכתוב לא בתור ראי' מהכתוב אלא כחלק מלשונו, ולא הביא בכלל ריש"א דקרא. וראה זח"א קפח, א. זהר חדש רות (פט, רע"ג).

13) ובזה אין מקום לכאורה לחשש דהכנסת צרה לביתו — „לעשות את זו צרה לזו" (ל' רש"י אחרי יח, יח), כיון שהוי ספק בקיום מ"ע דאורייתא, משא"כ להטעם השני הנ"ל שאין מקום לזה. כפשוט.

14) ראה בעל המאור יבמות שם. רא"ש שם פ"ח ס"ט. דרישה לטור אה"ע ס"א סק"ט.

15) ראה מקור חסד לספר חסידים סי' שעו שמביא ראיות מכ"מ שגם לפני חדר"ג לא הי' מנהג בנ"י (ובפרט גדולי ישראל) לישא שתי נשים.

16) יבמות שם.

17) וכ"ה בר"ף שם. וראה בעל המאור ורא"ש שם (ומעשה רוקח שבהערה 31). וראה שו"ע אה"ע שם ס"ח ובנ"כ.

18) והא דבועז שהי' ירא שמא ימותו בניו (שהיו יותר משנים) — רשב"ם ב"ב שם — וכולם מתו בחייו — אין מזה הכרח שהוא חיוב (ראה בהנסמן בהערה שלאח"ז).

19) יבמות כו, ב ותוס' שם. תוד"ה וחכ"א — ריש יומא. וראה שדי חמד שם. ולהעיר מערוך לנר ליבמות סא, ב ד"ה דלאו בת בנים.

ומלבד זאת — אין פירוש זה מספיק ליישב דברי הרמב"ם, שהרי עכ"פ הו"ל להרמב"ם להביא רישא דקרא — שנאמר „בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך" (בלי המשך הטעם ד„אינך יודע גו'") — שבו נאמר עצם החיוב (וכמו שמצינו בר"ף[20] שהביא רק רישא דקרא הנ"ל, והרי גם הוא ס"ל „והא מילתא דרבנן היא" כדעת הרמב"ם ש„הוא מצווה מדברי סופרים").

ג. והנה בטעם שכתב הרמב"ם „שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם" צ"ב לכאורה, לשונו „שכל המוסיף" ולא בלשון הרגיל — „כל המוליד"; ולאידך, אם תפס ל' „מוסיף", הו"ל לסיים „כאילו הוסיף עולם" בהתאם לתחלת הלשון „כל המוסיף נפש אחת" (וע"ד מרז"ל במס' סנהדרין[21] „כל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא"[22]), ולמה ממשיך „כאילו בנה כו'"?

גם צריך להבין: ברמב"ם הל' דעות[23] כ' בנוגע להכוונה בהולדת בנים „וישים על לבו שיהי' לו בן אולי יהי' חכם וגדול בישראל". ולכאורה הרי זו הסברה פשוטה ב„כאילו בנה עולם", ומדוע לא הביאה הרמב"ם כאן כטעם ע"ז שלא יבטל מלפרות ולרבות, כי אולי יהי' הבן הנולד חכם וגדול בישראל, ואז הרי זה לא רק „כאילו בנה עולם" אלא שזהו בנין עולם ממש?

ד. ויובן זה בהקדם הצ"ע, ובפרט אם נאמר (כדמוכחא מילתא)[24] שדין זה ברמב"ם מקורו בדברי ר"י — ד„היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו"; מדוע שינה הרמב"ם מלשון ר"י („היו לו בנים כו'") וכותב לשון אחר[25]?

וי"ל הביאור בזה בפשטות: בדין נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו — אפ"ל שני אופנים:

א) הוא (המשך מ)עצם חיוב העיקרי דמצות פו"ר, שגם לאחר שקיים מצוה זו בילדותו, יש עליו חיוב מד"ס להמשיך („לא ליבטל") במצות פו"ר גם בזקנותו. ולפי זה — הכתוב בקהלת הוי[26] גילוי מילתא וביאור במצות פו"ר שמן התורה. או

ב) הוא חיוב ודין בפ"ע, שאף שקיים מצות פו"ר ע"י הבנים שהיו לו בילדותו, ה"ה מצווה בדברי קבלה[26] „בבוקר זרע את זרעך גו'" להוליד בנים גם בזקנותו [וכן משמע לכאורה מהמשך דברי ר"י, שאינו מסתפק בציווי הולדת בנים („היו לו בנים בילדותו כו'"), אלא[27] מתחיל כענין חדש — „נשא אשה . . היו לו בנים . ."].

---

20) וכן בסמ"ג מ"ע מט.

21) לז, א — במשנה. והביאו הרמב"ם בהל' סנהדרין פי"ב ה"ג. וראה גם רמב"ם שבהערה הבאה.

22) וברמב"ם הל' רוצח כו' ספ"א „וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים כל העולם כולו".

23) ספ"ג.

24) כמ"ש במגיד משנה כאן ושם ה"ז.

25) ראה יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ה — שהרמב"ם מעתיק לשון הגמ'.

26) להעיר מהשינויים במדרשים הנ"ל הערות 10, 12: בקה"ר מביא רק ל' הכתוב (ע"ד ל' הגמרא): באבות דר"נ „אלא שא אשה והוליד בנים ובנות והרבה פרי ורבי בעולם"; בב"ר שם בסופו „ר' דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן אם היו לך בנים בנערותך קח לך אשה בזקנותך והעמד בנים וממי אתה למד מאברהם כו'", ומשמע שהוא לימוד בפ"ע, ואינו מטעם המשך קיום מצות פו"ר. וראה באורוכה יפ"ת (השלם) ונזר הקדש (השלם) לב"ר שם.

27) ראה עיון יעקב (לע"י) וערוך לנר יבמות שם. ועוד.

ויש לומר שזהו יסוד החילוק בין שתי הגירסאות שישנן בגמ' שם, בקשר לדברי המשנה[28] „לא יבטל אדם מפרי' ורבי' אלא א"כ יש לו בנים": לרוב הספרים גרסינן בגמ' „מתניתין דלאו כר' יהושע", אמנם הרי"ף (ועוד) לא הביא תיבות אלו[29].

והנה להגירסא „מתניתין [דקתני אא"כ כו' הא אם יש לו יבטל[30] דלאו כר"י", נקטינן כאופן הא' הנ"ל, שדברי ר"י הם מטעם (המשך) קיום מצות פו"ר ובע"כ פליג אמתניתין שדייקינן מינה דאם יש לו בנים נתקיימה מצות פו"ר במילואה ויכול ליבטל כו'.

אבל להגירסא דליתא תיבות אלו בגמ' י"ל, שמאמר ר"י אינו בסתירה לה־משנה (דמשמע הא אם יש לו בנים יכול ליבטל מפו"ר), כי הדין דר"י הוא דין וחיוב בפ"ע מדברי קבלה[31] — ובזה לא איירי במתניתין.

ועפ"ז י"ל שלכן משנה הרמב"ם מלשון ר"י „היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו" וכותב „אף על פי שקיים אדם מצות פרי' ורבי' הרי הוא מצווה מדברי סופרים שלא יבטל מ־לפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח" — להשמיענו דבר זה גופא[32] — שציווי ה־כתוב (בדברי קבלה) דגם בעת זקנותו יהיו לו בנים („לערב אל תנח ידך"), אינו ענין וחיוב בפ"ע, אלא הוא מצד לתא דמצות פו"ר[33], שיש חיוב תמידי (מד"ס) שלא יבטל מפו"ר (מקיום מצות פו"ר שמדאורייתא[34]) כ"ז שיש בו כח.

ויש לומר שהנפק"מ להלכה בין ב' אופנים אלו, היא בהדין דמוכרים ס"ת בשביל בנים (לישא אשה בת בנים)[35] — אם ישנו גם כשכבר קיים מצות פו"ר (כשתי הדיעות בשו"ע בזה[36]): לפי ה־שיטה שהוא דין בפ"ע, הרי כיון שכבר קיים מצות פו"ר בשלימותה, שוב אינו

---

28) שם סא, ב.

29) ראה בעל המאור, מלחמות יבמות שם. רא"ש שם ס"ט (ועוד).

30) פרש"י יבמות שם (סב, ב).

31) וראה לחם משנה לרמב"ם שם ה"ז. מעשה רוקח שם. ועוד.

32) ראה ב"ש אה"ע ריש ס"א שהקשה בדברי הרמב"ם (הל' אישות רפט"ו) דמהני מחילה אם כבר קיים מצות פו"ר, מנ"ל להרמב"ם חילוק זה דמהני מחילה שלה אחר קיום פו"ר דמ"מ חייב לקיים לערב אל תנח ידך (אף שהוא מדרבנן). וע"פ הנ"ל בדעת הרמב"ם לכאורה יוקשה ביותר, דעדיין מצווה הוא מד"ס שלא לבטל מלפרות ולרבות — אבל ראה נימוקי הגרי"ב לרמב"ם הל' אישות שם, דדברי הרמב"ם הם רק בנוגע לחיוב מדאורייתא, אבל מדרבנן ודאי לא מהני מחילה, מפני הציווי ד„לערב אל תנח ידך", וכהא דתירץ המגיד משנה לרמב"ם שם ה"ז. וראה אוצר הפוסקים לשו"ע אה"ע שם סק"ג. וש"נ.

33) להעיר מפרש"י ביצה לז, רע"א (נסמן בצפע"נ לרמב"ם כאן) דכאשר כבר קיים מצות פו"ר (לב"ה או לב"ש) „תו לא מיפקד כולי האי כו' ומיהא קצת מצוה איכא כדאמר בבוקר כו'" (וראה פרש"י שם לו, סע"ב: ולא . . הא מצוה קא עביד — שנושא אשה לפרות ולרבות). ואולי זוהי כוונת הצפע"נ בציונו, דמגמ' ופרש"י זה משמע דהיינו (קצת) מצות פו"ר. וראה שו"ת פרי יצחק (להר"י בלאזער דפעטערבורג) סמ"א.

34) ואולי י"ל דלהרמב"ם, אף שהחיוב הוא מדברי סופרים, יש בזה קיום מצות פו"ר מה"ת (ע"ד כשנוסף על התפלות שמתפלל, יהיב פרוטה לעני (ב"ב י', א) אף שכבר נתן חומש, ועוד כו'). וראה אנציקלופדי' תלמודית כרך יב ע' תרנז, תערב). ולהעיר משיטת הרמב"ם דקרי גם לדאורייתא בשם „דברי סופרים" כשאינו מפורש בתורה (ראה סהמ"צ שורש ב' ובמפרשים שם. נ"כ הרמב"ם הל' אישות פ"א ה"ב. ועוד). וראה שדי חמד אסיפת דינים מערכת אישות ס"ב אות ז.

35) ראה יבמות סא, סע"ב ובתוס' שם. וראה הערה הבאה.

36) אה"ע ס"א ס"ח. וראה נ"כ טור ושו"ע שם.

מוכר ס"ת בשביל לישא אשה בת בנים; אבל אם הוא חיוב תמידי מצד לתא ד־מצות פו"ר, מסתבר שיש לו למכור ס"ת כדי לישא אשה בת בנים גם אם כבר קיים[37] מצות פו"ר מה"ת[38].

ה. עפ"ז מובן בפשטות לשון הרמב"ם „שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם":

בלשון וטעם זה מתבאר התוכן הנ"ל — כי גדר של מצות פרי' ורבי' הוא — בנין העולם (לשבת יצרה), וכפשטות ה־כתובים[39] „פרו ורבו ומלאו את הארץ (וכבשוה גו')".

ומדייק הרמב"ם „שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם", להד־גיש שמצות פו"ר אינה מוגבלת רק ל־קיום חיובה, הולדת בן ובת, אלא שכל שהוא מוסיף בזה, ה"ז בכלל תוכנה (וגדרה) של מצוה זו — בנין העולם[40], „כאילו בנה עולם".

משא"כ הא דהל' דעות „יהי' לו בן אולי יהי' חכם וגדול בישראל" שייך רק לכוונתו בהולדת בנים, אבל אי"ז גדר קיום מצות פו"ר, שענינה „בנין עולם" בהולדת בנים ובנות (וגם אם הבן אינו „חכם וגדול בישראל").

ו. ויש לומר, שענין זה ד„כל המוסיף נפש . . כאילו בנה עולם" מודגש בפר־שתנו — פ' נח.

דהנה „פרו ורבו" נאמר בתורה בפ' בראשית ובפ' נח[41], ואחד החילוקים בי־ניהם הוא

[נוסף ע"ז שהציווי על פרו ורבו (בפשש"מ[42]) נאמר בפרשתנו[43] „ואתם פרו ורבו", משא"כ בפ' בראשית[44] שהוא לברכה[45]]:

בפ' בראשית נאמר זה לאדם הראשון, ומכיון שלפני אמירת (ברכה) ציווי זה לא היו לאדם בנים, מובן, שבזה מדובר בעיקר קיום פו"ר (הולדת בן ובת).

משא"כ בפרשתנו נאמר „פרו ורבו" לנח ובניו — כלומר, לא רק לבני נח שעדיין לא היו להם בנים, אלא גם לנח

---

37) וברמב"ם הל' ס"ת פ"י ה"ב סתם ולא פירט, ולאידך בהל' אישות כאן לא כתב דין זה כלל. וראה לח"מ ומעשה רוקח כאן ה"ז. ואכ"מ.

38) ראה שאילתות פרשתנו שאילתא ה' בסופה (וראה העמק שאלה שם). בעל המאור ומלחמות לרי"ף יבמות שם. נ"כ השו"ע שם. וראה בארוכה שו"ת פרי יצחק שם.

39) בראשית א, כח. פרשתנו ט, א (וראה שם, ז). וראה לקמן בפנים סעיף ו.

40) להעיר מסהמ"צ להרמב"ם מ"ע ריב „לכוין לקיום המין" (וראה גם בהל' דעות פ"ג ה"ב). וראה חמדת ישראל ח"א קונטרס נר מצוה חלק העשין סעיף מד. ואכ"מ.

41) ראה סמ"ג ריש מ"ע מט: בד' מקומות הזהירה תורה בפ' בראשית ובפ' נח. וראה בארוכה במפרשי הסמ"ג.

42) ראה רש"י פרשתנו שם, ז. רמב"ן וראב"ם ועוד שם.

43) וכ"ה בסנהדרין נט, ריש ע"ב (וראה ע"ז ה, א (ור"ח שם)). שאילתות פרשתנו שם (בתחלתו). שם פ' ברכה שאילתא קסה. וכ"ה בסהמ"צ להרמב"ם שם לפנינו*. וראה הערה 45.

44) וכן פרשתנו ט, א.

45) ראה כתובות ה, ב. תוד"ה ולא קאמר — יבמות סה, ב. ובמהרש"א סנהדרין שם (נסמן עה"ג שם) דלכו"ע הציווי דפר"ר הוא בפרשתנו ט, ז.

---

*) בהוצאת הר"ח העליר, שבערבית (ובתרגום אבן איוב) שם ליתא „ואתם". ע"ש. אבל להעיר שבראש ספר היד במנין המצות לכמה ג' (ראה ספר המדע — ירושלים, תשכ"ד) הובא „ואתם" (היינו הכתוב דפרשתנו שם, ז) או המשך הכתוב „שרצו בארץ" (אבל ראה שם עוד ג' — שהובא סיום הכתוב דפרשתנו ט, א או דבראשית שם).

עצמו שכבר היו לו שלשה בנים[46], גם לו נאמר „פרו ורבו ומלאו את הארץ", „פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה", שי"ל שבזה נרמז אשר גם הוספת נפש הוי בכלל קיום פו"ר, וכאילו בנה עולם.

ז. וי"ל — כשם שהוא בענין מצות פו"ר כפשוטה, כך הוא גם בנוגע ל(תוכן) מצות פו"ר ברוחניות, שהוא לימוד התורה עם תלמידים[47] (ובכללות — קירוב בני ישראל ליהדות, תורה ומצוותי') — כמחז"ל[48] „כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו" — שאין בזה חילוק בין זמן ה„ילדות" לעת ה„זקנה", וכהמשך דברי הגמ'[49], שלאחרי מאמר ר' יהושע בא מאמר ר' עקיבא „למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו שנאמר בבקר זרע גו'".

כלומר, מלבד זאת שבחיוב ת"ת (לעצמו) אין חילוק בין בחור לזקן (כמ"ש הרמב"ם בהל' ת"ת[50]), הנה גם בלימוד עם תלמידים (שהוא מ"ע מן התורה[51]) ישנו הציווי (מדברי קבלה?) ד„לערב אל תנח ידך":

לאחר שהאדם עסק והתייגע ב־השפעה על הזולת במשך שנות הבחרות וגיל העמידה, הנה בהגיעו לעת זקנתו הרי אפשר שיאמר שעתה ינוח מעבודתו ויגיעתו אלו — בלשון הכתוב[52] „יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב" [כולל ה„ערב" דכללות ימי חייו[53]] — בא ה־כתוב ואומר: „ולערב אל תנח ידך", שגם אז עליו להמשיך ולעסוק ב„פרו ורבו", לקרב עוד בנ"י ועוד בנ"י ליהדות, תורה ומצוותי'.

ובזה מוסיף הרמב"ם, שטעם הדבר הוא, מפני „שכל המוסיף נפש אחת ב־ישראל כאילו בנה עולם": ההכרח להו־סיף בעבודתו זאת, אינו רק מפני החשש שעבודתו הקודמת לא היתה בשלימות (ועד שישנו חשש „אי זה יכשר גו'", ע"ד סיפור הגמ' שם אודות תלמידי ר' עקיב־א), אלא שגם אם עבודתו הקודמת היתה בתכלית השלימות — אין לו להסתפק בכך, ועליו להוסיף בעבודתו גם ב־„ערב", כי ע"י כל פעולה שלו ה"ז „כאילו בנה עולם".

וע"פ משנת"ל בדברי הרמב"ם נמצא, שחיוב זה, שגם „לערב" יש להוסיף ב־„מלמד את בן חבירו תורה" — אינו חיוב נוסף, לעשות דבר טוב ונעלה, אלא זהו המשך והשלמה לקיום מצות פו"ר (ברוחניות).

ויש לבאר תוכן חידוש זה (שגם הה־שפעה „בזקנותו" הוי בכלל מצות פו"ר ברוחניות) בפנימיות הענין:

תכלית כל הבריאה היא כדי לעשות

---

46) אף שלענין קיום מצות פו"ר להלכה לאחר מ"ת לא קיים כי לדעת ב"ה צ"ל בן ובת (יבמות סא, ב. רמב"ם הל' אישות שם ה"ד).

47) להעיר שרש"י, שמפרש פשוטו של מקרא (גם בנ"ד*), פי' בקהלת שם הן בנוגע להולדת בנים והן בנוגע ללימוד התורה.

48) סנהדרין יט, ב. פרש"י עה"ת במדבר ג, א.

49) יבמות סב, ב.

50) פ"א ה"ח. טושו"ע יו"ד ר"ס רמו. שו"ע אדה"ז או"ח ר"ס קנה. וראה הל' ת"ת שלו פ"ג סוס"ד.

51) ראה רמב"ם ריש הל' ת"ת. הל' ת"ת לאדה"ז פ"א ס"ח.

---

*) אף שאינו פשוטו של מקרא ממש כמו ב־פירושו על התורה (ראה לקו"ש חי"ד ע' 87 הערה 10 ובשוה"נ. ועוד).

52) תהלים קד, כג.

53) ראה סה"מ אידיש ס"ע 200 ואילך.

לו יתי דירה בתחתונים[54], וזהו תוכן הפנימי של „בנה עולם", לבנות לו יתי דירה. כלומר, שהעולם שמצ"ע הוא במצב של „העלם" והסתר, שלא ניכר בו שהתהוותו היא מ„אמתת המצאו"[55], צריכים לבנותו ולעשות דבר חדש, לגלות בו את „אמתת המצאו".

ושינוי וחידוש זה שבעולם נעשה ע"י שינוי וחידוש במצבם של בני ישראל:

כל זמן שלא ניכר בכאו"א מישראל שהוא בן אברהם יצחק ויעקב והיא בת שרה רבקה רחל ולאה, נשאר העולם במצב שלא ניכר בו מקורו ושרשו; ועל ידי העבודה לגלות בכל אוא מישראל את שייכותו והתקשרותו להקב"ה ולתורתו ומצותיו, הוא פועל שכל העולם כולו נעשה דירה לו יתי, „כאילו בנה עולם".

ח. ע"פ הנ"ל יש לבאר גם הטעם שחז"ל תלו הגאולה דלעתיד בקיום מצות פו"ר, כמאמר[56] „אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבאוצר ששמו) גוף", ואמרו[57] „כמו שנגאלו ישראל ממצרים בזכות שהיו פרים ורבים כמו כן יגאלו לעתיד בזכות שהן פרים ורבים . . אין ישראל נגאלין אלא א"כ הם פרים ורבים ויהיו מלא כל העולם",

כי ע"י סיום קיום מצות פו"ר — הן בגשמיות, עי"ז שכאו"א „לא יבטל" מקיום מצוה זו „כל זמן שיש בו כח" (כפסק דין ברור של הרמב"ם)[58], והן ברוחניות — שמקרבים כאו"א מישראל לה' ולתורתו ולמצוותיו,

באים לשלימות בנין העולם כולו, דהיינו שתתגלה בו מלכותו של הקב"ה[59],

וזה יהי' בתכלית השלימות לעתיד לבא, כאשר יקויים היעוד[60] ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר.

ואף שכל הגילויים דלעתיד תלויים בכל מעשינו ועבודתנו במשך זמן הגלות[61], הרי מובן שבפרטיות בנין העולם מחדש נעשה ע"י הוספה בקיום מצות פו"ר בגשמיות וברוחניות, בנין העולם שבזמן הגלות, שע"י הוספת נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם, וכ"ש וק"ו ע"י הוספת כו"כ נפשות מישראל,

וזה ממהר ומזרז בנין „עולם חדש"[62], השמים החדשים והארץ החדשה דלעת"ל[63], והי' ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד[64].

(משיחת ש"פ שלח תשמ"ה)

---

54) תנחומא נשא טז. תניא רפל"ו.

55) רמב"ם ריש (ספר היד ו)הל' יסודי התורה.

56) יבמות סב, סע"א (ובפרש"י שם). וש"נ.

57) תנא דבא"ז ספי"ד.

58) כאן המקום לעורר עוה"פ ע"ד גודל הזכות והאחריות של כאו"א, ובפרט בדורנו זה, לעסוק ולהוסיף בפו"ר ולא להתחשב עם חשבונות ואמתלאות (אמת לא) ליבטל ממנה — ראה בפרטיות לקו"ש חכ"ה ע' 33 ואילך. וש"נ.

59) להעיר מחסד לאברהם (מעין שני נהר סד) בנוגע למצות פו"ר ד„שכינה בתחתונים תלוי' במצוה זו".

60) ישעי' מ, ה.

61) תניא רפל"ז.

62) להעיר דנח עולם חדש ראה (ב"ר פ"ל, ח).

63) מהפטורת שבת זו [תשמ"ח] — שבת ר"ח (ישעי' סו, כב).

64) זכרי' יד, טו.